

OVER DE HOF CULTUUR VAN DE VROEGE MIDDELEEUWEN

Catherine Cubitt, ed., *Court culture in the early Middle Ages. The proceedings of the First Alcuin Conference, Studies in the Early Middle Ages, III* (Turnhout: Brepols, 2003, 290 p., ill.)

Deze bundel artikelen is de neerslag van een congres over 'Alcuin and court culture', dat in 1998 werd georganiseerd door het zeer levendige Centre for Medieval Studies van de Universiteit van York (Engeland). Het uiteindelijke resultaat biedt een keur aan informatieve stukken van prominente historici, kunsthistorici en archeologen, en is veel breder dan de titel van de oorspronkelijke conferentie suggereert. Natuurlijk speelt Alcuin een rol in de bijdragen gewijd aan het Karolingische hof, maar alleen het openingsartikel van de vorig jaar overleden Alcuin-specialist Donald Bullough is geheel geconcentreerd op deze beroemde Engelse hoveling van Karel de Grote. Bullough waarschuwt dat we het Karolingische hof niet met Alcuin moeten vereenzelvigen, want zijn onafgebroken verblijf hier duurde maar een paar jaar. Zijn artikel is verder een belangwekkende bijdrage aan Alcuins biografie. De Londenese historica Janet L. Nelson stelt zich de vraag of Karels hof een echte hofsamenleving was, een vraag die zij positief beantwoordt, op basis van een rijk en divers palet aan bronnen, maar ook met het werk van Norbert Elias in haar achterhoofd (en de zinnige kritiek die hierop door vroegmodernisten is geleverd). Het Karolingische hof had een centrale residentie: Aken. Dit paleis was weliswaar ingebed in een netwerk van secundaire paleizen en koninklijke *villae*, maar dit

was de plaats waar Karel vanaf 795 tot aan zijn dood in 814 vrijwel permanent verbleef, en waar een gemeenschap ontstond van mensen die als 'hovelingen' (*aulici* of *palatini*) werden aangeduid. Zij deelden een hofcultuur die enerzijds sterk bijbels was georiënteerd, maar anderzijds werd gecementeerd door typisch mannelijke bezigheden: jagen, feesten en – heel belangrijk in Aken – zwemmen, samen met de vorst. Deze als informeel gepresenteerde activiteiten kenden natuurlijk hun eigen hiërarchische stramien, en ook een etiquette waarin jonge geestelijken en edelen werden opgevoed. Op de socialisatie van jongeren aan het Karolingische hof gaat Matthew Innes nader in ('The court as a place of discipline'). Dit artikel is een van mijn favorieten. Het maakt duidelijk hoezeer dit hof een eigen ethos had, waarbij het weinig zin heeft om onderscheid te maken tussen geestelijken en jonge edelen bestemd voor wereldlijke ambten. Ze werden samen opgevoed, en koesterden later, als graaf, abt of bisschop, de banden gesmeed in hun jeugd – en de waarden en normen die ze aan het hof hadden opgedaan.

Nelson en Innes werken vanuit een breed kader: wat betekende hofcultuur in een periode waarin vorsten hun tijd doorbrachten in diverse residenties, om van kloosters maar te zwijgen? Er zijn ook dieptepeilingen zoals die van Karl en Paul Butzer over wiskunde aan het hof. Iedereen die is geïnteresseerd in de geschiedenis van het *quadrivium* zal hieruit veel opsteken. De vooraanstaande Amerikaanse kunsthistoricus Lawrence Nees presenteert zijn onderzoek naar een negende-eeuws geïllustreerd handschrift van een Merovingische visioentekst en maakt duidelijk wat deze oudere tekst en zijn illustraties een negende-eeuwse elite te zeggen hadden. Uwe Lobbedeys bij-

drage was mij tot veel steun toen ik onlangs wilde weten wat nu de archeologische stand van zaken was inzake Karolingische paleizen. Aken, Ingelheim, Frankfurt, het wordt allemaal helder op een rij gezet, met duidelijke plattegronden en foto's.

Als de bundel hier was opgehouden, met deze fraaie stukken over het Karolingische hof, dan was ik al ruimschoots tevreden geweest. Maar er is nog veel meer. De organisatoren in York nodigden ook specialisten met betrekking tot Angelsakisch Engeland uit. James Campbell confronteert ons continentale onderzoekers met onze luxe-positie inzake het Karolingische hof – zoveel inzichtelijke teksten en dan ook nog de hofkapel in Aken die we kunnen bekijken. In Engeland is er veel minder overgebleven, maar met wat er nog is doet Campbell heel veel. Zijn indruk is dat er ook in Angelsaksisch Engeland, althans in de negende eeuw, formidabele koninklijke residenties waren, inclusief een paleis-complex in Yeavering met een 'theater' dat plaats bood aan driehonderd mensen. Wat Karel de Grote is voor continentaal Europa, is Alfred de Grote (871-899) voor de Engelsen. In een intrigerend stuk verdiept Susan Irvine zich in de worsteling van deze vorst met Hercules. Een schoolvoorbeeld van hoe de receptie van de klassieken bestudeerd moet worden, met aandacht voor Alfreds bronnen van informatie, maar ook voor de context waarin hij hieraan een nieuwe en andere betekenis toekende. David Pratts 'Persuasion and invention at the court of Alfred' zet deze lijn door. Dit stuk behoort mijns inziens ook tot de allerbeste artikelen in een bundel van zeer hoog niveau. Koning Alfred is uniek, want tussen Marcus Aurelius en Alfonso de Wijze was er geen vorst die (met uitzondering van Karel de

Grote, van wie een brief aan zijn echtgenote Fastrada fragmentarisch is overgeleverd) als auteur optrad. Alfred vertaalde, uit het Latijn naar het Oudengels, de *Regula pastoralis* van Gregorius de Grote, de *Soliloquia* van Augustinus, Boethius' *De consolatione philosophiae* en de eerste vijftig psalmen. Hij voegde hier bovendien eigen voorwoorden aan toe. Het hof in Winchester, met een vorst wiens militaire plichten (verdediging tegen de Vikingen) streden met zijn geleerde ambities, was, zoals het Aken van Karel de Grote, een hofsamenleving met een christelijk ideaal, dat met energie in het rijk werd uitgedragen. Het is de grote verdienste van de jonge historicus David Pratt dat hij zich niet heeft gericht op de zoveelste presentatie van Alfred als geleerde, met behulp van al bekende teksten. In plaats daarvan krijgen we een artikel waarin de visuele verbeelding van Alfreds programma alle aandacht krijgt. Ik vond dit zeer verrassend: een christelijke koning die zich als zodanig presenteert op schalen en schotels, op staven en juwelen – wellicht met meer effect, voor sommigen, dan met zijn beroemde vertalingen.

Eigenlijk zouden Rome en Byzantium vooraan moeten staan in bundels over hofcultuur, want we mogen aannemen dat de Franken en andere westerlingen die hier belandden, toch wel iets opstaken van deze hofculturen op echt grote schaal. Helaas is de Byzantinologie in Nederland inmiddels bezweken aan de bezuinigingen, maar dat is gelukkig in het Verenigd Koninkrijk nog niet het geval. Er zijn drie stukken die proberen recht te doen aan hofcultuur buiten het Frankische rijk en Engeland. John Osborne schrijft over het pauselijk hof tijdens Zacharias (741-752), de eerste paus die cruciaal was voor de alliantie met de Franken, en suggereert, terecht,

dat wat de Franken in Rome zagen in zake patronage van kunst en cultuur hen wellicht op ideeën heeft gebracht. Rosemary Morris ('Beyond the *De ceremoniis*') biedt een fascinerend kijkje in de achterkamers van het keizerlijk paleis in Constantinopel, waar zoveel westerse ambassadeurs moesten antichambleren totdat ze werden toegelaten. Lyn Rodley geeft ons daarna, op basis van bewonderenswaardig precies onderzoek, een beeld van hoe dat Byzantijnse hof eruit zag. Wat voor officiële gewaden droeg men, en hoe reconstrueren we dat met behulp van de iconografie?

Dit was dan, zeer kort, een samenvatting van wat deze bundel te bieden heeft. In haar instructieve en uitvoerige inleiding stelt Catherine Cubitt dat men aandacht wil vragen voor de diversiteit van vroeg-middeleeuwse hofculturen, maar ook wil laten zien dat er vergelijkbaarheid is op het punt van de functionaliteit van deze hoven (p. 15). Daarbij heeft men zich laten inspireren door de rijke onderzoekstraditie van de vroegmodernisten. Er is trouwens in de afgelopen decennia veel belangwekkend onderzoek gedaan op het gebied van de vroege Middeleeuwen, waarvan men hier de neerslag vindt, inclusief tal van verwijzingen naar recente literatuur. De algemene teneur van dit boek is dat in het post-Romeinse Westen vorsten en hun hoven onmisbaar waren voor edelen die hun status en eer wilden verhogen. Het is daar dat aristocratische ambities werden gerealiseerd, met behulp van persoonlijke banden die de generaties omspanden. De oudere voorstelling van de eeuwige spanning tussen een centraliserende vorst en een antagonistische adel is al ruimschoots bekritiseerd, en deze bundel levert daarvoor nog meer ammunisie. Hieruit verrijkt het

beeld van een sterk op de vorst en het hof georiënteerde aristocratie, die bovendien behept was met een bijbehorend ethos van dienstbaarheid. Dit waren inderdaad ambulante hoven, maar in veel mindere mate dan wel eens is gedacht. Het hof reisde binnen een beperkte en welomschreven regio (Aken-Frankfurt-Ingelheim, in het geval van Karels zoon Lodewijk de Vrome). We kennen de abjecte excuusbrieven van degenen die verder weg woonden, en niet konden deelnemen aan rijksdagen en vergaderingen. Koning Alfred bepaalde dat zijn *inner circle* van edellieden drie maanden per jaar aan het hof aanwezig diende te zijn. Omdat dit een zware last was, waar men graag paal en perk aan stelde – of, zoals David Pratt suggereert, omdat het een privilege was, dat de vorst gelijkelijk aan zijn volgelingen wilde toekennen? De grootste aristocratische revoltes van de vroege Middeleeuwen hadden doorgaans als oorzaak dat de toegang tot de vorst door enkelen werd gemonopoliseerd. De dynamiek van deze interdependentie tussen vorst en adel wordt in deze bundel helder belicht. Ongetwijfeld zal *Court culture in the early Middle Ages* in de komende jaren verder onderzoek op dit terrein stimuleren.

Mayke de Jong

ADEL, VERWANTSCHAP EN DYNASTIEKE STAAT IN FRANKRIJK

Michel Nassiet, *Parenté, noblesse et états dynastiques, XVe-XVIe siècles* (Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Recherches d'histoire et de sciences sociales, XC; Parijs, 2000, 376 p.)